

Pál-Antal Sándor

Visszapillantás a város múltjára

A város földrajzi fekvése kedvező feltételeket biztosított ősidők óta emberi település számára. A szervezett régészeti ásatások vagy az építkezési munkálatok során a földből véletlenszerűen előkerült használati tárgyak arról tanúskodnak, hogy a város területén és határában, a különböző korszakokban, hosszabb-rövidebb ideig emberi közösségek laktak.

A legrégebbi leletek a csiszolt kőkorból valók (Kr. e. VI–IV. évezred), amelyek kőeszközökből állanak. A bronzkori kerámiát egy korongos balta (Kr. e. 2500 – 1150), valamint egy hamvasztásos sír képviseli. Az 1909–1910-ben a mai Művészet (Artei) utcánál és környékén végzett ásatások folyamán előkerült három mélyített üreglakás a korai rézkorból mutat ízelítőt, és utána egy másik lelet ugyanott a korai vaskorból (Kr. e. 8. század). Marosvásárhely város területéről kevés a római kori lelet került elő, amely jelzi, hogy itt város-jellegű római kori település nem létezett. Csak a város szomszédságában, Maroskeresztúr határában volt auxilia jellegű római táborhely.

A legújabb vártemplom körüli ásatások során egy 11–12 századi, Erdélyben kora Árpád-kori leletnek számító, településnyomok kerültek felszínre, amelyek a mai város kezdeteire utalnak. Annak ellenére, hogy a város első hiteles oklevelekben történő említése több mint két évszázaddal későbbi, 1323-ból való, a régészeti kutatások alapján városunk mintegy 950 éves múlttra tekint vissza. Alapítói, a település eredeti neve után székelyek voltak, és kialakulásának valószínű helye a középkori piactere, vagyis a mai Bolyai tér volt.¹

A mai Marosvásárhely legrégebbi neve, a 14. századi latin nyelvű oklevelek tanúsága szerint Novum Forum Siculorum és annak Novum Forum, illetve Forum Siculorum változata volt. Ez a név tulajdonképpen az eredeti magyar elnevezés – „Új Székely Vásárhely”, „Székely Vásárhely” – hivatalos nyelvként használt latin megfelelőjét képezte.

A település az első időszakban vásáros-hely volt, és lassú fejlődés eredményeként emelkedett a mezővárosok, az „oppidumok” sorába. Kiváltságos vásáros hely voltát 1409-től kezdődően feltüntetik a korabeli oklevelek is.

A mezőváros a 15. század második felében jelentős fellendülésnek indult. Ebben döntő jelentőséggel bírt Mátyás király várospártoló politikája. Az uralkodó előbb 1470-ben

¹ Lásd bővebben: PÁL-ANTAL 2009, 20–21.

megtiltotta Marosszék elöljáróinak, hogy a mezőváros bírója által beszedett zálogot elvegyék, és úgy rendelkezett, hogy Vásárhely lakóit peres ügyekben csak a városi bíró és esküdtek elé idézhessék. Ezzel a rendeletével Vásárhelynek szabad mezővárosi önkormányzatot biztosított. Ezt követően az 1480-as években a város egy sor kereskedelmi-gazdasági jellegű kiváltságot szerzett, amelyek kedvezően befolyásolták a város fejlődését. Hetipiacot és három országos vásárt tarthatott, és a vásárokból származó jövedelmei fölött nem volt köteles más hatósággal osztozni, kereskedők áruikat vámmentesen szállíthatták az országban. Kiváltságai révén ugyanakkor szélesítette önkormányzata hatáskörét is, főként a bíraskodási ügyek intézése terén, hiszen a polgárok között támadt ügyekben a mezőváros volt jogosult dönteni, nem pedig a széki hatóság – Marosszék – amelynek a területén feküdt.

A 12–14. században Székelyvásárhely határa a 16. századinál lényegesen kisebb volt. Fejlődésével, népességének gyarapodásával területét is tágította, magához szippantva a szomszéd települések lakosságának fölöslegét vagy egészét. Ennek a folyamatnak csúcspontja a 16. század végén és a 17. század elején következett be. De nem a ma is tévesen hangoztatott 6–8 falu összeolvadásából alakult városról van szó, hanem vásárlás, csereegyezmények útján elért területszerzésekről és lakosság befogadásokról.²

A 16–17. század fordulóján Marosvásárhely rendkívüli megpróbáltatások szenvedő alanya volt. A város mellett hosszú ideig tanyázó, Giorgio Basta császári generális csapatai 1601–1602 folyamán két alkalommal is elfoglalták, kifosztották és felgyújtották a várost. A rendkívüli pusztításokat hamar kiheverte a város, és fejedelmi pártfogással rövidesen rangban is előrébb lépett.

Marosvásárhely a „kerített” vagy „kolcsos”, vagyis *szabad királyi várossá* hivatalosan 1616-ban vált. Az 1616. április 29-én Bethlen Gábortól kapott kiváltságlevél összesíti a már elnyert és gyakorolt szabadságokat és kiváltságokat, kiegészítve olyan tételekkel, amelyek formálisan is kinyilvánították a szabad királyi városoknak kijáró új jogi állapotot.³ A kiváltságlevél értelmében Székelyvásárhely új névvel, *Marosvásárhely* megnevezéssel a szabad királyi városok sorába lépett, és kiadványai hitelesítéséhez címerét aranyba, ezüstbe, rézbe vagy ércbe vésve pecsétül használhatta. Az adományozott új címer *válltól elvágott páncélozott emberi kar, kétélű kivont karddal, abban egy keresztül döfött medvefej és egy szív*. Az elnyert státus megengedte, hogy más királyi városok mintájára magukat várral és ahhoz szükséges védőművekkel körülvegyék (illetve, a meglévőt tovább építsék), puskaporos malmokkal, ágyukkal és más harci eszközökkel ellássák.

² Uo. 49–59.

³ Uo. 59–60; PÁL-A NTAL: 2016, Népújság, 15–20/2016. sz.

A vár mintegy 3,5 hektárnyi területen fekszik, amelyet a lakosság beépített és a 17. században rendszeresen belakott, ez lévén a városnak a fallal körülvelt része. Egyes falszakaszainak s a bástyáknak a védelmét felosztották a városban tevékenykedő céhek között, amelyek saját fegyverzettel kellett rendelkezniük. A vár már építésekor idejét múltnak bizonyult. Biztonságot csak a portyázó csapatok elől nyújtott a lakosság számára. Nagyobb reguláris sereggel szemben rövid ideig tudott volna ellenállni. Eredeti rendeltetésének megfelelő helytállásra tulajdonképpen kétszer volt alkalma. Először az 1658-as török-tatár dúlás idején, amikor a közeledő veszedelmet várának is köszönhetően sikeresen átvészelte. Másodszor a Rákóczi-féle szabadságharc idején, amikor fontos hadászati szerephez jutott.

Az 1703 nyarán kibontakozó kuruc szabadságharc idején Marosvásárhely központi fekvése és nagy befogadó képességű várának köszönhetően a harcoló felek egyik célpontjává és támaszpontjává vált. 1704–1706 folyamán a vár több alkalommal is gazdát cserélt, mikor labanc, mikor kuruc kézen volt. 1707 tavaszán II. Rákóczi Ferencet Marosvásárhelyen iktatják a fejedelmi székbe.

A Rákóczi vezette szabadságharc után Habsburg-fennhatóság alá került városra a 18. század folyamán egy háborúktól mentes stabilizálódott korszak köszöntött, a vár 1711-től elveszítette korábbi jellegét. A megszálló császári katonaság kiszorította a lakosságot a vár területéről, amely így védett katonai laktanyává vált.⁴

1754-ben Medgyesről Marosvásárhelyre helyezték az Erdélyi Királyi Táblát, a fejedelemség legfelső bírósági szervét. Ez az intézmény jelentős számú, magas rangú tisztségviselőjével, azok családtagjaival, alkalmazottjaikkal és cselédjeikkel nemcsak növelték a város lakóinak számát, hanem általában kedvezően befolyásolták a városi életet. Mindez előnyösen hatott a népesedés alakulása mellett a városi lakosság kereseti lehetőségeire, gazdaságára, de a szellemi élet felpezsdülésére is.

A 19. század első fele a modern társadalomra jellemző szellemi áramlatok, politikai és társadalmi megnyilvánulások hordozója volt, amely kihatott a városra is. A szellemi élet újító mozgalmának, a felvilágosodás korának utolsó szakaszát marosvásárhelyi viszonylatban Aranka György nyelvűvelő tevékenysége fémjelzi. Következik a gazdasági, társadalmi és politikai megújulás feltételeit megteremtő liberális reformpolitika ideje, majd a nagy társadalmi átalakulásokat eredményező, rendszerváltó 1848–49-es forradalom és szabadságharc.

⁴ SOÓS Z. 1999, 103.

A népszerűségi viszonyokat illetően az 1600-as évek előtti időszakból a lakosság számára vonatkozó számszerű adatokkal nem rendelkezünk. Az 1332–1336. évi pápai tizedjegyzékekből csak azt tudjuk kikövetkeztetni, hogy az akkori Új Székely Vásárhely papja a többi székelyföldi településnél sokkal nagyobb egyházi adót fizetett. Vagyis, feltehetően ez a helység a Székelyföld legnépesebb települése volt.⁵

Az 1595-ös havasalföldi török-ellenes hadjáratba küldött katonáinak száma után ítélve, a városban mintegy 400 család élt. Ez a szám az 1601–1602. évi pusztítások következtében 1602-re 166-ra csökkent, majd fokozatosan nőtt, főként a század első felében. 1620-ban – egy korabeli adólajstrom szerint – a családok száma meghaladta az 500-at. A népesség gyarapodását, a természetes szaporulat mellett jelentős betelepülés biztosította. A betelepülők között található környékeliek, de többnyire más városokból származó kézművesek és kereskedők. Voltak köztük Kolozsvárról, Tordáról, Nagyenyedről és máshonnan valók, valamint magyarországiak, moldovaiak, havasalföldiek, illetve törökföldi görögök.⁶

Az idők folyamán a lakosság több rendbeli járvány szenvedő alanya lett. Kiemelkedik ezek közül a pestis, amely 1709–1711 és 1717–1719 között annyi áldozatot szedett, hogy a családok száma még 1733-ban sem érte el az 1709. évi szintet, bár a 18. század második évtizedétől a lakosság fokozatosan gyarapodott. A 18. század végére Marosvásárhely, népesség tekintetében Nagyszeben, Brassó és Kolozsvár után a történeti Erdély (a Partiumban található Szatmárnémeti, Nagyvárad és Arad, valamint a bánági Temesváron kívül) negyedik legnagyobb városává vált, megelőzve Segesvárt, Besztercét és más történelmi múltú központot.

Az 1848 előtti időszakban Marosvásárhely lakossága társadalmi szempontból a feudalizmusra jellemző rendekre tagolódott, jogi helyzetükből kifolyólag elkülönülve egymástól a városon élő nemesek, a polgárok, a szabadosok, zsellérek és cselédek. Lakosságának gerincét a polgárság alkotta, akik többnyire kézművesek voltak. Sorukat kiegészítették a kereskedők és a szántóvetők, de más polgárjogot szerzett személyek is.

A 16. század második felében jelentek meg a városban a *nemesek*. Adómentességet és egyéb előjogokat élveztek. Számuk a 18. század közepétől érezhetően megnőtt. 1786-ban a város lakosságának 4,6%-a volt nemes, 1835-ben 7%-a (110 család). Többségük a környéken birtokos, illetve az 1754-ben Marosvásárhelyre helyezett Királyi Táblán magas tisztséget betöltő, és a városban telket és házat szerzett főnemes volt. Ilyenek voltak a Széki Telekiek, a

⁵ PÁL-ANTAL 2009, 80.

⁶ Uo.

Bethlenek, a Kemények, a Tholdalagiak és mások. Ők voltak a város szellemi életének, művelődési tevékenységének hangadói és istápolói is.⁷

Polgárjoggal nem rendelkezők voltak a *szabadosok, a zsellérek, a napszámosok, és a szolgák (cselédek)*. Ez utóbbiak rendszerint a polgároknál és a nemeseknél dolgoztak, azoknál vagy azok telkén is laktak. Számuk a 18. század második felében jelentősen megnőtt, elérve a korszak végén az összlakosság felét.

A lakosság foglalkozása a vidéki városokra jellemző tevékenységekből állott. A domináns foglalkozás a kézművesség volt, kiegészülve kereskedelemmel és földműveléssel. A kedvező földrajzi fekvés és az itt átmenő közlekedési utak által nyújtott előnyök lehetővé tették a kézműipar viszonylagos korai megjelenését és az árucseré forgalom kibontakozását. Itt cserélhettek gazdát a hegyvidéki faáru és faipari termékek, a mezőségi gabona és egyéb mezőgazdasági termékek. A 17. század első felében kibontakozott gazdasági fellendülést a század második felében visszaesés követte. A 18. század első fele újabb fellendülést hozott, amikor egyes iparágak megerősödése mellett új iparágak, új szakmák is megjelentek. 1750-ben, a városban 271 hagyományos mesterséget űző kézműves élt, akiknek száma fokozatosan gyarapodott.

Marosvásárhely az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményeinek aktív részese volt. A forradalmi eszmék egyik termő talaja Erdélyben éppen ez a jelentős fiatal értelmiségiekkel rendelkező város, ahol a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek felkarolói és terjesztői már az első napokban az Erdélyi Királyi Táblánál tevékenykedő joggyakornokok, a kollégiumi diákok, általában a fiatalok voltak. Az ifjú értelmiség lelkes tevékenységével már 1848 koratavaszán lehetővé tette, illetve siettetette a forradalmi változások bekövetkeztét e vidéken.

Kivette részét e város a szabadságharc küzdelmeiből, anyagi és emberi áldozatok hozatalával. A közel nyolcezer lelket számláló város 1848 augusztusában egymaga kiállított 855 nemzetőrt, és részben felfegyverezte őket. A katonatoborzások során az első önkéntes lovas- és gyaloghonvédek, a Mátyás-huszárok soraiban találjuk a marosvásárhelyieket is. A Marosvásárhelyen felállított 12-es önkéntes honvédszászlóalj katonái mindjárt besorozásuk után 1848 őszén átesnek a tűzkeresztségen. A megszálló osztrák hatóságok a forradalmi események kivizsgálása során 1850 februárjában 415 marosvásárhelyit vettek nyilvántartásba, akik részt vettek a szabadságharcban, többnyire magyarok, de voltak köztük németek, románok, örmények és más nemzetiségűek is.⁸

⁷ Uo. 135.

⁸ PÁL-ANTAL 2001, 489–502.

1849. január közepétől, Bem tábornok Erdélybe jövetelével Marosvásárhely a forradalmi magyar hadsereg egyik bázisa, közép-erdélyi támpontja lett, és az maradt a szabadságharc végéig. A szabadságharc során Marosvásárhely két alkalommal került a császári ellenforradalmi erők kezébe. Először 1848. november-decemberében, másodszor pedig a szabadságharc végén, 1849 augusztusában.

Az első megszálláskor Gedeon osztrák császári tábornok csapataival bevonultak a városba a román és szász lándzsás népfelkelők is, akik három napon át szabadon raboltak és fosztogattak itt. 1848 decemberének végén a császáriak elhagyták a várost. Bem közeledtének hírére sietve kiürítették a várat, és távoztak.

Bem altábornagy 1849. január 14-én, mindjárt a városba érkezésekor lecserélte a császári megszállókat kiszolgáló elöljáróságot. A tisztelgésre megjelent városi küldöttség vezetőjének, Lázár János főbírónak a kezébe adott levélben adta tudtára menesztését. Helyébe ideiglenesen kinevezte id. Hajnal József tanácsost, akit 1849. február 1-jén hivatalosan is főbíróvá választottak.⁹

A város másodszori megszállásakor a rendkívül nagy mennyiségű élelemmel és termékkel kellett ellássa a megszálló csapatokat, azon kívül 40.000 forint hadisarc kifizetésére is kényszerült, amelyet 48 óra alatt kellett előteremtsen. Ezt a nagymennyiségű pénzt kölcsön és egyes városi javak elzálogosítása révén tudta az elöljáróság előteremteni.¹⁰

Az 1848-as forradalom eltörölte a rendiséget. A törvény előtti jogegyenlőség és a polgári társadalmi rendre jellemző egyéb vívmányok életbeléptetésével megszűnt a jogokon és kiváltságokon alapuló társadalmi megkülönböztetés. A forradalom vívmányaiként bekövetkezett változások a polgári társadalmi viszonyok kibontakoztatását eredményezték Marosvásárhelyen is, bár a győztes császáriak első intézkedései nem ennek kedveztek. 1849 őszén először tisztogatást végeztek, majd átszervezték a közigazgatást és az igazságszolgáltatást. 1849. október 8-án átszervezték a városi tanácsot, felére csökkentették a tanácsosok számát, és eltávolították a város vezetéséből a Habsburg-ellenes magatartásúaknak nyilvánított személyeket. 1850. február 20-án kötelezővé tették a közigazgatási intézmények egymásközi levelezésében a német nyelv használatát; zavargások elfojtására és a csend biztosítására előbb felállították a vidéki dragonyosságot, majd 1850 augusztusában a csendőrséget; fokozatosan bevezették az osztrák törvénykezést, előbb a földadót, a dohány egyedárúságot, az új fogyasztási adót, majd a büntető törvénykönyvet, a polgári törvénykönyvet, és a neoabszolutisztikus rendszer berendezkedését célzó egyéb intézkedéseket

⁹ Uo. 417.

¹⁰ Uo. 458.

hoztak. A forradalom vívmányait azonban nem törölhették el, nem kerülhetett sor az 1848 előtti állapotok visszaállítására.

Az önkényuralom végül is nem bizonyult hosszú életűnek. 1861-ben visszavonták azt. Következett egy rövid liberálisnak nevezett korszak, majd az 1918-ig tartó dualizmus kora.

1848. évi forradalmat követő évtizedek a feudalizmusból örökölt gazdasági szerkezet felbomlását, az új társadalom alapvető osztályainak kialakulását és a tőkés gazdálkodásra való áttérést jelentették. A tőkés gazdálkodás kibontakozása azonban Marosvásárhelyen, akárcsak Erdély jó részén, lassan haladt. Ennek oka a viszonylagos elszigeteltség, a megfelelő infrastruktúra hiánya. Nem léteztek kiépített országutak, nem volt vasút, sem vízi út, és akadozott az árucseré forgalom. Az ipari fejlődés kibontakozását megelőzte a városnak a vasúti forgalomba való bekapcsolása. A Székelykocsárdról Székelyföld fele irányuló vasúti szárnyvonal 1871. november 20-án elérte Marosvásárhelyt,¹¹ ez után kezdett kibontakozni a tőkés jellegű gazdálkodás városban. A vasútforgalom alapjaiban megváltoztatta a város személy- és áruforgalmát, megváltozott a város térbeli szerkezete, terjeszkedési iránya. A jelentősebb ipartelepeket iparvágányok kötötték össze a vasúti szállítással. A kereskedelmet főként a gabona, a szesz és a faárúk értékesítése uralta. A várost más vidékekkel közvetlenül összekötő vasúthálózat kiépülése sajnos elhúzódott, több évtizedet tartott.

A dualizmus első két évtizedében – az 1860-70-es években – hozott törvények végképp felszámolták a középkorban, illetve a kora újkorban kialakult kiváltságok rendszerét. A következő évtizedekben a város fejlődése egyre inkább beilleszkedett Magyarország, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia egységesebb keretébe. A dualizmus időszaka felerősítette az uniformizáló és modernizáló tendenciákat, ami mind az általános fejlődésben, mind a város összképében megfigyelhető.

A 20. század Marosvásárhely történetének legdinamikusabb korszaka. Ez az időszak jelentette a város számára a rendkívüli változások idejét. A városi élet megnyilvánulásainak bármely vetületét is nézzük, dinamikus fejlődést látunk, mindenütt új, addig nem ismert jelenségekkel találkozunk, legyen az politikai vagy társadalmi élet, gazdasági, művelődési, oktatási, közegészségi vagy sporttevékenység. A kibontakozott polgári rendszer erőteljesen fellendítette az emberi társadalom fejlődésének ütemét, ami a modern urbanizáció kibontakozásában és annak velejáróiban érzékelhető a legkézzelfoghatóbban.

Az erőteljes ipari fejlődés Marosvásárhelyen a 19. század utolsó negyedében jelentkezett, és a 20. század első felében lépett a kiteljesedés útjára. A fejlődés azonban többször is törést

¹¹ GIDÓ 2007, 55.

szenvedett. Az egész emberiséget megrázó politikai események hatását – az első világháborút, az államhatalom megváltozását, valamint a második világháborút és a kommunista rendszer berendezkedését, majd több mint négy évtizedes fennállását – és következményeit elszenvedte a város és annak békés lakossága is.

Az 1880-as évekkel kezdődő és mintegy négy évtizedig tartó időszakot a modernizáció korának tekinthetjük, amelynek kiteljesedése dr. Bernády György polgármesterségének idejére, az első világháborút megelőző évtizedre esett. Ez volt azon időszak, amelyben Marosvásárhely kiemelkedett a vidéki kisvárosok sorából. Ekkor épültek a ma már építészettörténeti státusban található középületek, amilyen a városháza és a kultúrpalota, de egy egész sor más rendeltetésű objektum is. Ekkor valósul meg a közművesítés, a villany bevezetése, a város vízellátásának modernizálása, a csatornázás, az utcahálózat szabályozása, a parkosítások és az aszfaltozás, új városnegyedek építése. Új intézmények, iskolák épülnek, üzemek és gyárak létesülnek, új utcák nyílnak a terebélyesedő lakónegyedekben.

Az erőfeszítés anyagi áldozatokkal, a lakosság vállára nehezedő terhekkel járt, amiért a város polgárságának egy része sokat bírálta az előljáróságot, főként a polgármestert. 1902–1912 között tizenkétszer folyamodott a város kölcsönért, amely adósság egy adott pillanatban 17 516 500 koronára halmozódott.¹² És ezt az összeget a következő években az egyre romló gazdasági viszonyok miatt, az elkezdett építkezések befejezése végett, újabb kölcsönök követték. 1917 márciusában már 31 millió korona adósság terhelte a város háztartását. De a befektetések révén olyan „évszázadokra terjedő rendeltetéssel” épült értékekhez jutott, amelyet pénzben nem igen lehet kifejezésre juttatni. És mindezek a lakosság javát szolgálták. Később, az államhatárok változása után, a külföldivé vált adósságokat a budapesti bankokkal szemben Bernády 1926–27-ben második polgársága idején rendezte a városra nézve nagyon előnyösen.¹³

A virágzó korszak azonban, az első világháború miatt, hirtelen elakadt, a háború végére pedig a hanyatlás jelei is jelentkeztek. A világháború végén, a hatalomváltozás következtében, Erdéllyel együtt, Marosvásárhely is Románia része lett. 1919 januárjában kezdetét vette a városi intézmények magyar vezetésének és személyzetének lecserélése. A román fennhatóság alatt a város közléte alapvetően megváltozott. Az új hatalom berendezkedése azt jelentette, hogy az addigi magyar nyelvű és többnyire magyar személyzetből álló állami és helyhatósági intézetek román nyelvűekké és román nemzetiségű személyzet által ellátott szervekké váltak, ami nehezen kiheverhető traumát okozott a kisebbségi sorba került magyar lakosságnak. Ugyanakkor új román intézmények (katonai egységek, iskolák, egyesületek, vállalatok stb.)

¹² Dr. Bernády György iratai, 15/1913. sz.

¹³ Mvhely város lt, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 99/1927. sz., 66; 100/1927. sz. 53; SEBESTYÉN 2011, 171, 186.

kezdték itt működni, ami maga után vonta a város etnikai összetételének megváltozását, a román ajkú lakosság erőteljes gyarapodását.

A románosító politika főkvitelezője hosszabb időn át dr. Emil A. Dandea polgármester és csapata volt. Közben rövid időre, 1926–1929 között, a román nemzeti liberális párttal kötött egyezség alapján dr. Bernády György került ismét a város élére, de a megváltozott politikai viszonyokat neki sem sikerült lényegesen befolyásolnia.

Az első világháborút követő időszakban a város fejlődését időszakos válságok fékeztek, amelyek az 1929–1933-as gazdasági válságba torkolltak. A két világháború között átrendeződött a város ipari tevékenysége, egyes iparágak lehanyaglottak, mások, mint pl. a faipar, tovább fejlődtek. A közszükségleti cikket gyártó iparágak megjelenése a gazdasági struktúra átrendeződésével járt. Megcsappant a közcélt szolgáló építkezés, de tovább folyt a magánlakás építés, újabb külső negyedek is keletkeztek. Az új épületek stílusa is tükrözi a változást, főként a középületeké és egyes polgári lakásoké. Ezek az új tulajdonosok kedvenc ízlésének, a bizánci stílusnak a jegyeit viselik (a román templomok, a prefektúra épülete és mások).

1938-ban Románia belpolitikai válságba került. Feloszlatták a politikai pártokat és egyetlen állami politikai szervezetbe (Nemzeti Újjászületési Frontba) tömörítették őket. Ostromállapotot hirdettek, és a közigazgatást katonatisztek kezébe helyezték. 1938. február 11-én felfüggesztették a város újonnan választott vezetését, és az új közigazgatási törvény értelmében Marosvásárhely, Maros tartomány (Ținutul Mureș) részeként elvesztette törvényhatósági jogát.¹⁴ A városi üzemeket – köztük a vízművet is – leválasztották a városi közigazgatástól, és önálló vállalatba szervezték.

1940-ben, a második bécsi döntés értelmében, rövid időre a város ismét magyar fennhatóság alá került. Miután 1940 kora őszén visszavonult a román közigazgatás, visszaállították az 1918-ben fennálló magyar intézményrendszert. A háborús viszonyok között a városra egyre nehezebb idők vártak. Az időszak első felében szembe kellett néznie a dél-erdélyi menekülthullámmal. Erdély kettéosztása után ugyanis jelentős számú magyar ajkú lakosság indult meg Dél-Erdélyből Észak-Erdélyre. A menekültek ezrei jöttek Marosvásárhelyre, akiknek megélhetéséről a városnak kellett gondoskodnia.

A világháborúba való belépés megszorításokat és nélkülözéseket hozott. Ezekhez társultak az emberi életben bekövetkezett veszteségek (elesettek, fogságba kerültek), valamint a korszak legnagyobb szegényfoltja, a zsidók deportálása. 1944 őszén a front elérte a várost. A

¹⁴ BOSOANCA 2003, 215; SEBESTYÉN 2011, 355.

visszavonuló német csapatok felrobbantották a város hídjait, a kőolaj-finomítót és a villanytelepet, az új vízmű és a csatornamű szivattyútelepeit. De megrongálódtek lakóházak és egyes vállalati épületek is. A második világháború jelentős anyagi és erkölcsi károkat okozott a város lakosságának.

Az 1945-ös évet – ismét Románia keretében – nagyfokú munkanélküliség és szakemberhiány jellemezte. 1945 első felében mindössze 2235 személy dolgozott hivatalosan, és 6627 családfő rendelkezett valamilyen stabil jövedelemmel. Jelentős volt az eltávozott szakemberek miatt keletkezett gazdasági űr is. A lassan újjászerveződő gazdasági életet és a város helyzetét tovább súlyosbította az ország gazdasági instabilitása, valamint az 1946–47-es aszály és.

Az 1945–1960 közötti másfél évtized a szovjet mintára szabott proletárdiktatúra erőszakos hatalomátvételének és a kommunista rendszer berendezkedésének az időszaka. Az első években a figyelem a háborús veszteségek helyreállítására összpontosult, a visszatért román közigazgatás keretei és a hatalomra törő kommunista offenzíva körülményei között. 1948-cal kezdődően a kommunista rendszer berendezkedését a végsőkig fokozott osztályharcos szellemben véghezvitt gazdasági és társadalmi viszonyok erőszakos megváltoztatása követte. Az új társadalmi rend alapjainak megteremtése államosításokkal, deportálásokkal, bebörtönzésekkel, a rendszerre veszélyesnek tekintett személyek ellehetetlenítésével, nem egy esetben fizikai megsemmisítésével történt. Ez az évtized egy új elit kinevelésének és a rendszer szolgálatába állításának, valamint a lakosság részéről megnyilvánuló ellenkezés felszámolásának az időszaka volt.

A kisebbségi sorsban élő nagyszámú magyar ajkú lakosság ellenzékiességének megtörésére és önrendelkezési igényeinek kielégítésére 1952-ben bevezetett közigazgatási „magyar autonómia” rövid életűnek bizonyult, már 1960-tól megcsorbult, és 1968-ban eltűnt. A város közigazgatása 1945–1960 között román és magyar nyelven folyt, azóta csak románul. A város vezetése a román kommunista párt irányítása alatt állott, amelyben 1963-tól kihangsúlyozottan a nacionalista vonal érvényesült.

1960-tól megkezdődött a város nagyméretű iparosítása, amikor létrejött a nagykapacitású fa- és fémipari, élelmiszeripari létesítmények egész sora. Marosvásárhelyt Erdély egyik regionális centrumaként kezelték, fejlesztették. Az iparosítás maga után vonta a város lakosságának hirtelen növekedését, új lakónegyedek, oktatási és közegészségügyi intézmények létesítését, a megnőtt igényeket kielégíteni képes kereskedelmi egységek felállítását. A városnak ipari, oktatási, kulturális központ jellege ezután még tovább erősödött.

Az 1960-as években körvonalazódtak a város nagyobb méretű, tömbház csoportokból álló lakónegyedei. Ekkortól létezik az a kérdés, amelyre egy nagyvárosban mindig megoldásokat kell keresni: hogyan sikerül egységesen, egy város lakosságaként kezelni, integrálni a lakónegyedek kistérsadalmait. Marosvásárhelyen az 1960-as években az új negyedek társadalmi beilleszkedésének körvonalazódásánál az etnikai szempontok is érvényesültek. A magyar-többségű lakónegyedek mellé épültek a román-többségű tömbház-negyedek, a Meggyesfalva, a Kövesdomb, a Săvinești, és a Tudor negyed.¹⁵

A „szocializmus építésének” 1960 utáni „hőskora” a román nacionál-kommunista politika nyomasztó fojtogatásának egyre jobban erősödő szorítása között zajlott, amikor a magyaroknak a vezetésből való kiszorítása, és értelmisége utánpótlási lehetőségeinek zsugorítása, valamint a lakosság etnikai összetételének a románság javára történő megváltoztatása burkolt, de hivatalos pártpolitika volt.

A múlt század nyolcvanas éveiben megindult hanyatlás a fokozódó nélkülözést és a fennálló rendszert elítélő, annak megváltoztatását óhajtó hangulat jellemezte. A mind nehezebbé váló életkörülmények végül is a rendszer bukásához, a '89. decemberi fordulathoz vezettek. Egyik napról a másikra eltűnt az országra ráerőszakolt diktatórikus rendszer, amely a fennen hangoztatott ember központú nemes célkitűzései megvalósítása helyett sok szenvedést és általános nyomort hozott Marosvásárhelyre is.

*

Marosvásárhely népessége a 19. század második felétől rohamosan növekedett. Ez a számbeli növekedés akkor vált szembetűnővé, amikor a város gazdasági tevékenysége megélné, amikor sorra megjelentek az ipari és kereskedelmi létesítmények és elszaporodtak az oktatási, művelődési és egyéb intézmények.

A népesség számbeli gyarapodása az 1900–2002 közötti a népszámlálások alkalmával készített statisztikai adatok alapján az alábbi volt:¹⁶

1. sz. Táblázat

Marosvásárhely lakossága 1900–2011 között

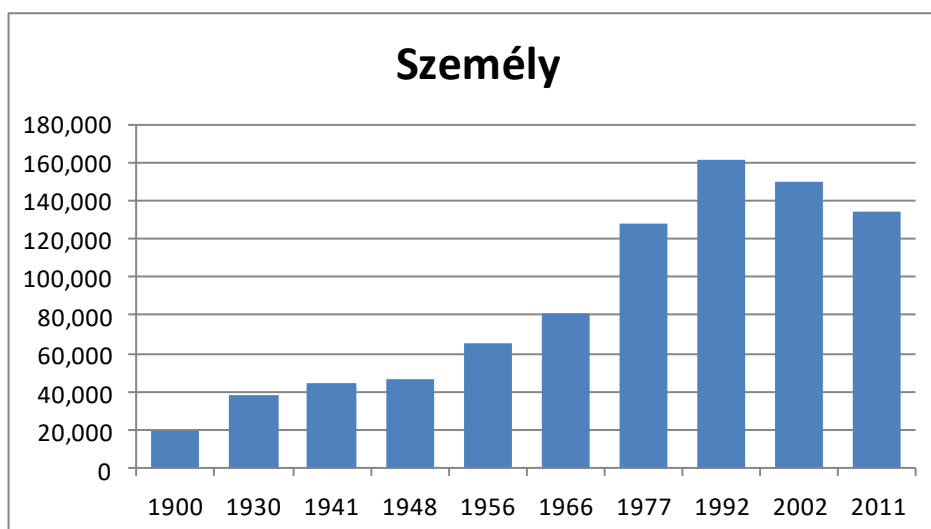
¹⁵ GAGYI 2007., 220.

¹⁶ VARGA E. 1998, 301; PÁL-ANTAL 2007, 12.

Év	1900	1930	1941	1948	1956	1966	1977	1992	2002	2011
Létszám	19 522	38 517	44 933	47 043	65 194	80 912	127 783	161 216	150 041	134 290

I. sz. Grafikon

Marosvásárhely lakossága 1900–2011 között

Amint a táblázatból, illetve a grafikonból is látható, egy évszázad alatt az alig húszezres lakosú kisváros másfél-százezres urbánus településsé vált; a növekedés rohamos, még ha ide számítjuk az időközben Marosvásárhelyhez csatolt településeket is (1902-ben Remeteszeg, 1956-nan Meggyesfalva), csak 1966-ban például 5 187 személyrel nőtt a lakosok száma.

A város népesedésének gyarapodása 1910 és 1930 között 4,4%-os és 1930–1940 között 9,2%-os volt. De a 2. világháború végére a helyzet megváltozott. Az 1945. január 13-án végzett helyi népszámlálás 29 692 lakost talált a városban.¹⁷ Ekkor az 1941. évi létszámhoz képest az apadás rendkívüli – 15 241 fő, vagyis az összlakosság 34%-a. A hiány oka a háborús veszteségek, a front elől való menekülés, a zsidók deportálása, valamint a még mindig tartó frontszolgálat, illetve a hadifogság.

1944 májusában mintegy 7.500 zsidót deportáltak a városból és a megyéből.¹⁸ A holokausztot kevesen éltek túl. A Holokausztot túlélők visszatérése után, 1948-ban a város és a megye zsidó lakossága, a Dél-Erdélyből vagy Besszarábiából beköltözöttel együtt is alig

¹⁷ SEBESTYÉN 2014, 9.

¹⁸ SEBESTYÉN 2011, 463.

volt 3 000 főnyi.¹⁹ Ezek többsége marosvásárhelyiként távozott Izraelbe az 1950–60-as években.

A háború utáni években az elmenekültek visszatérével, illetve mások ide telepedésével a lakosság számában bekövetkezett hiány hamar felszámolódott. 1948-ban már majdnem háromezer fővel túlhaladta az 1941-es szintet. A gyors létszámnövekedés másodszor az 1950-es évek végén jelentkezett, ami az erőltetett iparosítás következménye volt. Ha bepillantunk a statisztika száraz adatai mögé, kitűnik, hogy az összlakosság számának növekedése a feltüntetettnél is erőteljesebb volt. Az 1956. februári népszámlálás szerint a városba beolvasztott Meggyesfalvával együtt már 65 194 bejelentett lakosa volt Marosvásárhelynek. A település közszolgáltatás-igénye a ténylegesen itt élőkéhez képest sokkal nagyobb volt, mert ezeket a szükségleteket a városban naponta megforduló „külsősök” a számukkal arányosan emelték. A helyzet abból adódott, hogy Románia szigorúan követte a szovjet mintát, és zárt településsé nyilvánította a jelentősebb városokat – köztük Marosvásárhelyt is – kizárva a városiak sorából több ezer, itt dolgozó embert, akik csupán ideiglenes tartózkodási lakkal rendelkeztek, államosított lakást nem igényelhetek, és főként munkásszállásokon éltek. Sokan, többnyire a kollektivizálás elől menekülő földművesek, naponta ingáztak Marosvásárhely és a környező települések között.

A zárt városi jelleg fennállott 1989-ig, és hathatós fegyvernek bizonyult nemcsak a létszámnövekedés korlátozásában, hanem az etnikai összetétel alakítása tekintetében is, a román ajkúak előnyére történő megkülönböztetések révén. Ez a gyakorlat a letelepedési engedélyek preferenciális alapon történő kibocsátásában konkretizálódott.

Az 1989-es fordulat után megszűnt az erőltetett iparosítás, és mivel nyugati irányba megnyíltak a határok, jelentékeny elvándorlás történt, vagyis fellépett a népességcsökkenés. Míg 1992-ben az idecsatolt településekkel együtt a város összlakossága 164 445 fő volt, 2011-re ez a szám 134 290-re apadt, és a folyamat megállás nélkül tart. Az apadás rendkívül magas, 1992–2002 közötti tíz év alatt 14 404 főnyi volt, vagyis az összlakosság 8,8%-a. A következő tíz év alatt a létszámcsökkenés majdnem azonos ütemben folytatódott.

¹⁹ COSTEA 204, 262.